

۲۱۱۲۶۲۱

مفهوم ایران و ایران گرایی در آثاری از اندیشه و رزان عصر ناصری

(۱۳۱۳-۱۳۶۴ ق)

عبدالمجید ایدی

عنوان و نام پدیدآور:	مفهوم ایران و ایران گرایی در آثار اندیشه‌ورزان عصر ناصری (۱۳۱۳-۱۲۶۴ق)/عبدالمجید ایدی؛ ویراستار شقایق فتحعلی‌زاده.
مشخصات نشر:	تهران: ندای تاریخ، ۱۳۹۹.
مشخصات ظاهری:	۳۱۸ ص.
شابک:	۹۷۸-۶۰۰-۸۸۷۵۲۸-۴
وضعیت فهرست نویسی:	فیا
رده‌بندی سنگره:	DSR ۱۴۸۳
رده‌بندی دی‌سی:	۹۵۵/۰۸۲۰۴۵
شماره کتابشناسی ملی:	۶۱۵۲۱۵۶

مفهوم ایران را برین ندای در آثار اندیشه‌ورزان عصر ناصری
(۱۳۱۳-۱۲۶۴ق)

نام پدیدآور: عبدالمجید ایدی
ویراستار: شقایق فتحعلی‌زاده
طراح جلد: جمال سرورسندان
چاپخانه: روز
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۸۸۷۵-۲۸-۴
قیمت: ۴۵۰۰۰ تومان

حق چاپ محفوظ و در اختیار موسسه و انتشارات ندای تاریخ است.

فهرست

۱	مقدمه
	تحولات سیاسی و روندهای فرهنگی تاثیرگذار بر شکل گیری آگاهی عمومی از مفهوم جدید
۹	ایران و ایران گرایی در عصر ناصری
۹	درآمد
۱۵	زمینه های اجتماعی و فرهنگی ورود افکار و موسسات نوین در عصر ناصری
۱۷	وقایع اتفاقیه
۱۹	میرزا حسین خان سپه سالار و انتشار روزنامه
۲۴	سایر روزنامه های دولتی در عصر ناصری
۲۸	روزنامه های خارج از کشور
۴۱	مدارس و مراکز آموزش نوین
۴۹	مدارس خارجی
۵۱	ترجمه در عصر ناصری
۵۸	شبکه تلگراف
۶۱	مفهوم ایران و ایران گرایی در متون تاریخی سنتی و آثار جغرافیایی
۶۱	درآمد
۶۷	زندگینامه و آثار محمدتقی خان لسان الملک سپهر
۶۹	ناسخ التواریخ سپهر و توجه به حدود و مرزهای جغرافیای سیاسی ایران
۷۲	زندگینامه و آثار رضاقلی خان هدایت
۷۴	سفارتنامه خوارزم و خودآگاهی ایرانی نویسنده آن
۷۸	عناصر باستانی و سرحدات تاریخی ایران در روضه الصفای ناصری
۸۱	زندگینامه و آثار میرزا جعفرخان خورموجی
۸۴	کتاب حقایق الاخبار و روایت ممالک محروسه ایران
۸۷	جغرافیای تاریخی ایران در کتاب نزهت الاخبار
۸۹	زندگی و آثار میرزا عبدالغفارخان نجم الملک
۹۱	توجه به سرحدات جنوب غربی ایران در سفرنامه خوزستان
۹۵	زندگینامه و آثار ممتحن الدوله
۹۶	مآثر مهدیه و توصیف شورانگیز وطن با تکیه بر دانش نوین جغرافیا
۱۰۲	زندگینامه و آثار اعتمادالسلطنه
۱۰۹	کتاب مرآت البلدان آینه جغرافیای شهرهای ایران

رساله تطبیق لغات جغرافیایی؛ ترویج آگاهی های عمومی از جغرافیای تاریخی و طبیعی

- ایران----- ۱۱۳
- مفهوم ایران و ایران گرایی در متون تاریخی جدید و رسائل انتقادی ----- ۱۱۸
- درآمد ----- ۱۵۸
- ایران و ایران گرایی در کتاب درالریحان فی التاریخ بنی الاشکان ----- ۱۲۲
- کتاب خلسه؛ رویای اعتمادالسلطنه و حسرت از دست رفتن مرزهای ایران ----- ۱۲۷
- کتاب اجمل التواریخ؛ هدایت و برکشیدن ایران باستان ----- ۱۳۰
- زندگینامه و آثار اعتضادالسلطنه ----- ۱۳۲
- نگرشی متفاوت به ایران باستان در اکسیرالتواریخ ----- ۱۳۴
- زندگینامه و آثار فرصت الدوله شیرازی ----- ۱۳۸
- کتاب آثار عجم؛ توصیف تاریخ باستانی ایران با رویکرد علمی ----- ۱۴۳
- زندگینامه و آثار الدین میرزا ----- ۱۴۶
- نامه خسرو و تلاش به منظور تدوین تاریخ ملی ----- ۱۴۸
- زندگینامه و آثار میرزا فتحعلی آخوندزاده ----- ۱۵۳
- مکتوبات کمال الدوله و ایران گرا بر مبنای مفاهیم جدید ----- ۱۵۸
- زندگینامه و آثار میرزا آقاخان کرمانی ----- ۱۶۶
- آیین سکندری؛ نگاه علمی به کسب و کارهای تاریخی و تاریخ ایران باستان ----- ۱۷۰
- کتاب سه مکتوب؛ تلاش در جهت احیای «ملک» ایران ----- ۱۷۷
- کتاب صدخطابه؛ وصف شورانگیز تاریخ و اساطیر ایران ----- ۱۸۲
- زندگینامه و آثار طالبوف تبریزی ----- ۱۸۹
- کتاب احمد و دیدگاه وطن گرایانه در توصیف و تاریخ ----- ۱۹۱
- مسالک المحسنین؛ در جست و جوی ایران آرمانی ----- ۱۹۸
- سیاست طالبی؛ توصیف واقعیت ایران از منظر طالبوف ----- ۲۰۲
- زندگینامه و آثار مجدالملک سینکی ----- ۲۰۶
- ایران در اندیشه سینکی ----- ۲۰۷
- زندگینامه زین العابدین مراغه ای ----- ۲۱۰
- سیاحت نامه ابراهیم بیگ آیین و وطن پرستی ----- ۲۱۳
- تعاملات نماینده پارسیان هند با نخبگان عصر ناصری و نشر متون نوزرتشتی ----- ۲۱۹
- درآمد ----- ۲۱۹
- تحولات جامعه پارسیان هند در قرن نوزدهم میلادی ----- ۲۲۵
- مانکجی لیمجی هاتریا و زرتشتیان ایران ----- ۲۳۲

۲۳۵	مانکجی؛ میراث باستانی ایران و نشر متون نوزرتشتی
۲۴۲	مانکجی و تعاملات او با نخبگان عصر ناصری پیرامون سره‌نویسی و تاریخ ایران
۲۵۸	سخن بایانی
۲۶۷	پیوست‌ها
۲۸۳	منابع و مآخذ
۲۸۳	الف) الف
۲۸۳	ب) نسخه‌های خطی
۲۸۴	ج) مطبوعات
۲۸۶	د) منابع و پژوهش‌های فارسی
۲۹۸	هـ) پایان نامه‌ها
۲۹۸	و) منابع و پژوهش‌های سایر انگلیسی
۳۰۱	اعلام

مقدمه

چندی است که مفهوم ایران و مظاهر ایرانیت و ایران‌گرایی در طول تاریخ معاصر ایران همواره محل بحث‌های فراوان بوده است و در دو قرن گذشته، روشنفکران، سیاست‌پیشگان، پژوهشگران بسیاری با پیش‌فرض‌ها و نظریه‌های تاریخی و جامعه‌شناسانه، به سنجش آن نته‌اند و بسته به خاستگاه فکری و ایدئولوژیک خود به نتایجی متفاوت و در رد مناقض در این باب نائل گشته‌اند. از طرفی دیگر، در هم تنیدگی مفاهیم این حوزه همچون ایرانیت، ایران‌گرایی، هویت‌ایرانی، هویت ملی، ملیت، ملی‌گرایی، وطن‌پرستی و... باعث گردیده تا به امروز پاسخ مورد اتفاقی در باب منشأ تاریخی آن گم‌گشته و مفهوم ایران و ویژگی‌ها و مصادیق بیرونی آن در هر دوره مطرح نشده باشد و این محوله همچنان مورد مناقشه باقی بماند.^۱ لذا به منظور نزدیک شدن به پاسخ مناسب در این حوزه، رهیافت

۱. در باب ریشه‌های تکوین پدیده ملت، ملیت و هویت ملی سه دیدگاه عمده وجود دارد. دیدگاه اول به کهن‌گرایان تعلق دارد. از منظر ایشان پدیده‌های مزبور از عصر باستان در میان جوامع بشری وجود داشته است. این دیدگاه بیشتر در میان ناسیونالیست‌های افراطی شایع می‌باشد. این دیدگاه از اواخر قرن هجدهم در اروپا و آمریکا سر برآورد و به نیروی محرک جنبش‌های ناسیونالیستی و وحدت‌طلبی در اروپا و آمریکای قرن نوزدهم و کشورهای آسیایی و آفریقایی در قرن بیستم تبدیل شد. ادوارد شیلر، راکا، سورد گیرتز از جمله نظریه‌پردازانی به شمار می‌روند که به وجود ازلی ملت‌ها در تمام طول تاریخ معتقدند. دیدگاه دوم متعلق به نوگرایان است. در این دیدگاه مدرن و پست‌مدرن، مفهوم ملت از پنداره‌های عصر جدید تلقی گردیده است. این دیدگاه از اواسط قرن بیستم و در واکنش به آثار نامطلوب نژادپرستی که فضای اروپا را در فاصله میان دو جنگ جهانی آکنده از وحشت کرده بود، شکل گرفت. باورمندان به این دیدگاه از افراط فاصله گرفتند و به تقریب مبتلا شدند و به نفی گذشته تاریخی ملت‌ها پرداختند. برای آگاهی‌های بیشتر بنگرید به: اشرف، احمد، (۱۳۹۵)، هویت ایرانی از دوران باستان تا پایان پهلوی، ترجمه و تدوین: حمید احمدی، ایران، تهران، نشر نی، ص ۳۰-۲۵؛ احمدی، حمید، (۱۳۷۶)، قومیت و قومیت‌گرایی در ایران از افسانه تا واقعیت، اطلاعات سیاسی - اقتصادی، شماره ۱۱۶-۱۱۵، ص ۷۳-۷۲.

تاریخی، یکی از روش‌های پیشرو است. از این رو در این کتاب ضمن پرداختن به مفهوم ایران در آثار اندیشه‌ورزان عصر ناصری و بررسی زمینه‌ها و عوامل موثر بر شکل‌گیری ایران‌گرایی نوین و مصادیق آن، گامی کوچک در جهت پر کردن خلأهای موجود در این حوزه و روشن شدن زوایای تاریک آن برداشته شده است.^۱

۶۵، ۶۶؛ شیرازی، اصغر، (۱۳۹۵)، ایرانیت، ملیت، قومیت، تهران، ایران، جهان کتاب، ص ۳۱. در میان سربه پردازان قائل به جدید بودن پدیده ملیت می‌توان به اریک هابسباوم (Eric Hobsbawm) و بندیکت اندرسون (Benedict Anderson) اشاره نمود اندرسون در کتاب خود نظریه «جوامع خیالی» را در رابطه با این موضوع بیان نموده است. به نظر وی در عصر جدید «تصور اجتماعات ملی» از طریق چاپ کتاب، روزنامه، مدامس و رادیو و تلویزیون، پدید آمده است. وی این پدیده را «سرمایه داری چاپ» (Print Capitalism) نامیده است.

Anderson, Benedict. (۲۰۰۶), *Imagined Communities Reflection on Origin and spread Nationalism*, Revised Edition, published by Verso, London, New York, p ۴۲-۴۶.

در میان نویسندگان ایرانی که فضا به دنگاه دوم هستند می‌توان به مصطفی وزیری اشاره نمود. وی بر این باور است که ایرانیان در طول تاریخ ردمای پراکنده بوده‌اند و هیچ آگاهی و شناختی از وجود یکدیگر نداشته‌اند و ملیت در نهایت در قرن بیستم در روشنفکران و مورخان ایرانی به گفتمان غالب جامعه ایرانی بدل گردیده است.

Vaziri, Mostafa (۱۹۹۳), *Iran as Imagined Nation: The Construction of National Identity*, New York, Paragon House, p ۶۱-۲۰۱۹۱

۱. لازم به ذکر است، دیدگاه سومی نیز وجود دارد که بر اساس آن احساسات ملی و هویت ملی پدیده‌هایی کهن به شمار می‌روند ولی سیاسی شدن آنها یک رویداد مدرن است و به دوران معاصر باز می‌گردد. این نظریه ضمن رد انگاره ذات‌گرایانه مفهوم کهن ملت هم وارد دیدگاه‌های مدرن و پست-مدرن مبنی بر گسست عمیق تاریخی در ریشه ملت‌ها، بر نقش تاریخی در شکل‌گیری ملت‌های مدرن تأکید می‌کند. طرفداران دیدگاه تاریخی نگر اجتماعات قومی و ملیت‌ها را پدیده‌های در حال تغییر و تحول می‌دانند. آنتونی اسمیت (Anthony Smith) و جیمز مک‌کای (James McKay) از قائلین به این نظریه هستند. شیرازی، ایرانیت، ملیت، قومیت، ص ۳۱؛ اشرف وزیری، ایرانیت از دوران باستان تا پایان پهلوی، ص ۳۹-۳۷. در میان نویسندگان ایرانی نیز احمد اشرف با تطبیق دادن این دیدگاه بر شرایط تاریخی ایران و تحولات هویت ایرانی و بازسازی آن در دوره‌های مختلف از عصر ساسانیان تا دوران معاصر به شرح آن پرداخته است. وی بر آن است که هم از نظر تحلیلی و هم به لحاظ هستی‌شناختی باید میان «هویت ایرانی» و «هویت ملی ایرانی» تمایز قائل شد. از نظر وی روایت تاریخی-نگر در عین حال که «هویت ملی» را مقوله‌ای متعلق به عصر جدید می‌داند و «عطف به ماسبق» کردن آن را نمی‌پذیرد، «هویت فرهنگی ایرانی» را مقوله‌ای تاریخی می‌داند که از دوران پیش از اسلام تا به امروز